

~~K-5817^a~~

787192

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

2

ЛЮТИЙ

1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

К. 5817 А

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

138
2

ЛЮТИЙ

1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

59 68

ЗМІСТ

Стор.

Указ Президії Верховної Ради СРСР про текст військової присяги Робітничо-Селянської Червоної Армії	3
Указ Президії Верховної Ради СРСР про текст військової присяги Робітничо-Селянського Військово-Морського Флоту	3
Указ Президії Верховної Ради СРСР про порядок прийняття військової присяги	4
Указ Президії Верховної Ради СРСР про текст урочистого і клятвенного зобов'язання осіб, які працюють по вільному найму в частинах, установах і закладах Робітничо-Селянської Червоної Армії, Робітничо-Селянського Військово-Морського Флоту і військ прикордонної охорони	6
Указ Президії Верховної Ради СРСР про порядок дачі урочистого і клятвенного зобов'язання особами, які працюють по вільному найму в частинах, установах і закладах Робітничо-Селянської Червоної Армії, Робітничо-Селянського Військово-Морського Флоту і військ прикордонної охорони	6
Указ Президії Верховної Ради СРСР про приведення до присяги Робітничо-Селянської Червоної Армії, Робітничо-Селянського Військово-Морського Флоту і військ прикордонної охорони	7
Антон Шмигельський—Заозерна. Поезія	8
Володимир Кузьміч—Вишняки. Дума друга (продовження)	10
Микола Нагнибіда—Іван Бусляр. Поезія	34
Петро Дорошко—Невольник. П'єса	35
Василь Сокіл—Сім'я Юнашів. Роман (продовження)	66
Ева Нарубіна—Поезії	88
Іван Гончаренко—Шевченкові. Поезія	90
До 70-річчя з дня народження класика вірменської літератури Ованеса Туманяна	
Ованес Туманян—Поезії. З вірменської переклав Павло Тичина	91
Нварт Туманян—Дитинство і юнацтво Ованеса Туманяна. Нарис. З вірменської переклав В. Маміконян	93
В. Викторович—Т. Г. Шевченко в Новоїпетровському за спогадами М. Савичева. Публікація	109
Петро Панч—Готування до ювілею Шевченка в комітеті СРПУ. Інформація	122
Вийзне засідання Шевченківського комітету СРПУ в Харкові	125
Дмитро Бедзик—Іван Андрійович Крилов. Замітка	126
„ „ —Олександр Сергійович Грібєдов. Замітка	127
Бібліографія	
Юс—Давид Каневський,—Рідна вулиця“. Рецензія	129

Редакція: П. Ходченко (в. о. редактора), Ів. Сенченко, І. Муратов
(заступники редактора)

Адреса редакції: Харків, Чернишевська вул., 59. Тел. 7-37-82

Видає Державне Літературне Видавництво

Фото Я. Халіп

Й. В. СТАЛІН і К. Є. ВОРОШИЛОВ

FORM NO. 1

УКАЗ

Президії Верховної Ради СРСР

ПРО ТЕКСТ ВІЙСЬКОВОЇ ПРИСЯГИ РОБІТНИЧО - СЕЛЯНСЬКОЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

У відповідності з Конституцією Союзу Радянських Соціалістичних Республік, затвердити такий текст військової присяги для Робітничо - Селянської Червоної Армії:

„Я, громадянин Союзу Радянських Соціалістичних Республік, вступаючи в ряди Робітничо - Селянської Червоної Армії, приймаю присягу і урочисто клянусь бути чесним, хоробрим, дисциплінованим, пильним бійцем, строго зберігати військову і державну таємницю, безсуперечно виконувати всі військові статuti і накази командирів, комісарів і начальників.

Я клянусь сумлінно вивчати військову справу, всемірно берегти військове і народне майно і до останнього подиху бути відданим своєму Народові, своїй Радянській Батьківщині і Робітничо - Селянському урядові.

Я завжди готовий по наказу Робітничо - Селянського уряду виступити на захист моєї Батьківщини — Союзу Радянських Соціалістичних Республік і, як воїн Робітничо - Селянської Червоної Армії, я клянусь захищати її мужньо, уміло, з достоїнством і честю, не щадячи своєї крові і самого життя для досягнення повної перемоги над ворогами.

Якщо ж по злому умислу я порушу цю мою урочисту присягу, то хай мене спіткає сувора кара радянського закону, загальна ненависть і презирство трудящих“.

Голова Президії Верховної Ради СРСР *М. Калінін*.

Секретар Президії Верховної Ради СРСР *О. Горкін*.

Москва, Кремль, 3 січня 1939 р.

УКАЗ

Президії Верховної Ради СРСР

ПРО ТЕКСТ ВІЙСЬКОВОЇ ПРИСЯГИ РОБІТНИЧО - СЕЛЯНСЬКОГО ВІЙСЬКОВО - МОРСЬКОГО ФЛОТУ

У відповідності з Конституцією Союзу Радянських Соціалістичних Республік, затвердити такий текст військової присяги для Робітничо - Селянського Військово - Морського Флоту:

„Я, громадянин Союзу Радянських Соціалістичних Республік, вступаючи в ряди Робітничо - Селянського Військово - Морського Флоту, приймаю присягу і урочисто клянусь бути чесним, хоробрим, дисциплінованим, пильним бійцем, строго зберігати військову і державну таємницю, безсуперечно виконувати всі військові статuti і накази командирів, комісарів і начальників.

Я клянусь сумлінно вивчати військову справу, всемірно берегти військове і народне майно і до останнього подиху бути відданим своєму Народові, своїй Радянській Батьківщині і Робітничо - Селянському урядові.

Я завжди готовий по наказу Робітничо - Селянського уряду виступити на захист моєї Батьківщини — Союзу Радянських Соціалістичних Республік і, як воїн Робітничо - Селянського Військово - Морського Флоту, я клянусь захищати її мужньо, уміло, з достоїнством і честю, не щадячи своєї крові і самого життя для досягнення повної перемоги над ворогами.

Якщо ж по злому умислу я порушу цю мою урочисту присягу, то хай мене спіткає сувора кара радянського закону, загальна ненависть і презирство трудящих“.

Голова Президії Верховної Ради СРСР *М. Калінін*.
Секретар Президії Верховної Ради СРСР *О. Горкін*.

Москва, Кремль, 3 січня 1939 р.

УКАЗ

Президії Верховної Ради СРСР

ПРО ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПРИСЯГИ

Затвердити нижчеподане Положення про порядок прийняття військової присяги:

„1. Кожний військовослужбовець при вступі в ряди Робітничо - Селянської Червоної Армії, Робітничо - Селянського Військово - Морського Флоту і військ прикордонної охорони приймає військову присягу.

2. Кожний військовослужбовець приймає військову присягу в індивідуальному порядку і скріплює її власноручним підписом.

3. Військову присягу приймають :

а) молоді червоноармійці і червонофлотці — після проходження одиночного навчання і засвоєння Статуту внутрішньої служби, Статуту про військову дисципліну і значення військової присяги, але не пізніше двох місяців з дня прибуття у військову частину ;

б) курсанти військових училищ і слухачі військових Академій, які не приймали раніше присягу, — після закінчення того ж строку.

4. Молоді червоноармійці і червонофлотці, а також курсанти військових училищ і шкіл і слухачі Академій приймають присягу під керівництвом командира і військового комісара полку (частини), начальника і комісара управління, відділу, установи.

5. Час прийняття військової присяги оголошується в наказі по даній частині. До цього в підрозділах проводиться вся роз'яснювальна робота з приймаючими присягу про значення військової присяги і статей 132 і 133 Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

6. В призначений час полк (частина) при прапорі і з оркестром вистроюється в караульній формі. Приймаючі присягу знаходяться в перших рядах. Командир полку (частини) в короткій промові роз'яснює молодим червоно-

армії значення військової присяги і того почесного і відповідального обов'язку, який покладається на військовослужбовців, що прийняли присягу на вірність своєму Народові і Урядові Союзу Радянських Соціалістичних Республік, а також значення статей 132 і 133 Конституції СРСР.

Після цієї роз'яснювальної промови командир полку (частини) командує полкові (частині) „Вільно“ і видає розпорядження командирам підрозділів приступити до прийняття молодими червоноармійцями військової присяги.

Командири рот (батарей, команд і підрозділів) збирають усіх приймаючих присягу червоноармійців свого підрозділу у визначене місце. Кожний військово-службовець по черзі читає вголос військову присягу, після чого власноручно розписується в спеціальному списку в графі проти свого прізвища.

Примітка 1. Бланки списків на осіб, які приймають військову присягу, заздалегідь заготовляються по установленому Народним Комісаріатом Оборони СРСР і Народним Комісаріатом Військово-Морського Флоту СРСР зразку і мають на першому листі текст військової присяги.

2. При низькій температурі і непогоді прийняття присяги може бути проведене в приміщенні.

Усі списки з особистими підписами тих, що прийняли військову присягу, командири рот (батарей, ескадронів, команд, підрозділів) вручають командирові полку (частини). Полк (частина) знову вистроюється при розгорнутому прапорі. Командир і комісар полку (частини) поздоровляють молодих червоноармійців з прийняттям військової присяги, а весь полк (частину) — з новим поповненням повноправними бійцями. Полк (частина) пропускається урочистим маршем.

Усі військовослужбовці, які чомусь не прийняли в цей день військової присяги, приймають її в наступні дні окремо в штабі полку (частини) під керівництвом командира і комісара полку (частини).

Списки тих, що прийняли присягу, зберігаються в штабі полку (частини) в окремій спеціальній папці пронумерованими, прошнурованими і за сургучною печаткою. У військовому білеті (послужному списку) військовослужбовця робиться відмітка штабом полку (частини): „Прийняв військову присягу (число, місяць, рік)“.

7. День прийняття військової присяги є неробочим днем для даної частини і проводиться як святковий день.

8. Військовозобов'язані, які приписані до військових частин і які не приймали військової присяги, приймають її не пізніше п'яти днів по прибутті в частину під час учбових зборів.

9. З оголошенням загальної або часткової мобілізації всі військовозобов'язані запасу, які не приймали військової присяги в мирний час, приймають таку по прибутті у військову частину.

Примітка. Вчасне і точне виконання даного Положення і облік прийняття присяги всіма військовослужбовцями полку (частини), а також зберігання списків про присягу лежить на відповідальності командира і комісара полку (частини)“.

Голова Президії Верховної Ради СРСР *М. Калінін*.
Секретар Президії Верховної Ради СРСР *О. Горкін*.

Москва, Кремль, 3 січня 1939 р.

УКАЗ

Президії Верховної Ради СРСР

ПРО ТЕКСТ УРОЧИСТОГО І КЛЯТВЕННОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ОСІБ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ПО ВІЛЬНОМУ НАЙМУ В ЧАСТИНАХ, УСТАНОВАХ І ЗАКЛАДАХ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОГО ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ І ВІЙСЬК ПРИКОРДОННОЇ ОХОРОНИ

У відповідності з Конституцією Союзу Радянських Соціалістичних Республік, затвердити такий текст урочистого і клятвеного зобов'язання осіб, які працюють по вільному найму в частинах, установах і закладах Робітничо-Селянської Червоної Армії, Робітничо-Селянського Військово-Морського Флоту і військ прикордонної охорони:

„Я, громадянин Союзу Радянських Соціалістичних Республік, поступаючи по вільному найму на службу в Робітничо-Селянську Червону Армію (Робітничо-Селянський Військово-Морський Флот, війська прикордонної охорони), урочисто і клятвенно зобов'язуюсь строго зберігати військову і державну таємницю, додержувати всі установлені законом і військовими властями порядки, сумлінно і чесно виконувати всі покладені на мене обов'язки. Я зобов'язуюсь всі накази і розпорядження моїх прямих начальників виконувати в точності і акуратно, поряд з усіма військовослужбовцями. Я зобов'язуюсь сумлінно і невтомно вивчати і вдосконалювати доручену мені справу в інтересах розвитку і зміцнення Робітничо-Селянської Червоної Армії (Робітничо-Селянського Військово-Морського Флоту, військ прикордонної охорони). Я зобов'язуюсь всемірно берегти військове і народне майно і до кінця бути відданим своєму Народові, Радянській Батьківщині і Робітничо-Селянському урядові.

За порушення цього мого урочистого і клятвеного зобов'язання я за службу суворой карі радянського закону і презирства всіх трудящих“.

Голова Президії Верховної Ради СРСР *М. Калінін*.

Секретар Президії Верховної Ради СРСР *О. Горкін*.

Москва, Кремль, 3 січня 1939 р.

УКАЗ

Президії Верховної Ради СРСР

ПРО ПОРЯДОК ДАЧІ УРОЧИСТОГО І КЛЯТВЕННОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ОСОБАМИ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ПО ВІЛЬНОМУ НАЙМУ В ЧАСТИНАХ, УСТАНОВАХ І ЗАКЛАДАХ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОГО ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ І ВІЙСЬК ПРИКОРДОННОЇ ОХОРОНИ

Затвердити нижчеподане Положення про дачу урочистого і клятвеного зобов'язання особами, які працюють по вільному найму в частинах, установах і закладах Робітничо-Селянської Червоної Армії, Робітничо-Селянського Військово-Морського Флоту і військ прикордонної охорони:

„1. Урочисте і клятвенне зобов'язання дається всіма громадянами, які вступають на штатні посади в частини, установи і заклади Робітничо - Селянської Червоної Армії, Робітничо - Селянського Військово - Морського Флоту і військ прикордонної охорони по вільному найму, незалежно від того, чи служили вони раніше в Робітничо - Селянській Червоній Армії, Робітничо - Селянському Військово - Морському Флоті і військах прикордонної охорони, чи ні.

2. Час дачі урочистого і клятвенного зобов'язання встановлюється командиром (начальником) і комісаром частини, установи, закладу не раніше одного місяця і не пізніше двох місяців з дня вступу на роботу вільнонайманого працівника.

Командир (начальник) і комісар частини, установи, закладу викликають всіх вільнонайманих працівників, які вступили на штатні посади, і по черзі дають кожному з них текст урочистого і клятвенного зобов'язання для прочитання вголос. Потім даючий зобов'язання власноручно розписується в спеціальному списку в графі проти свого прізвища.

Примітка. Бланки списків на осіб, які дають урочисте і клятвенне зобов'язання, заготовляються по установленому Народним Комісаріатом Оборони СРСР і Народним Комісаріатом Військово - Морського Флоту СРСР зразку і мають на першому листі текст урочистого і клятвенного зобов'язання.

Списки тих, що дали урочисте і клятвенне зобов'язання, зберігаються в штабі (канцелярії) даної частини, установи, закладу в окремій спеціальній папці пронумерованими, прошнурованими і за сургучною печаткою. В Трудовій книжці того, хто дав зобов'язання, частиною, установою, закладом робиться відмітка: „Клятвенне зобов'язання дане такого - то числа, місяць, рік“.

Голова Президії Верховної Ради СРСР *М. Калінін*.
Секретар Президії Верховної Ради СРСР *О. Горкін*.

Москва, Кремль, 3 січня 1939 р.

УКАЗ

Президії Верховної Ради СРСР

ПРО ПРИВЕДЕННЯ ДО ПРИСЯГИ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, РОБІТНИЧО - СЕЛЯНСЬКОГО ВІЙСЬКОВО - МОРСЬКОГО ФЛОТУ І ВІЙСЬК ПРИКОРДОННОЇ ОХОРОНИ

Привести до присяги всю Робітничо - Селянську Червону Армію, Робітничо - Селянський Військово - Морський Флот і війська прикордонної охорони 23 - го лютого 1939 року — в день 21-х роковин Робітничо - Селянської Червоної Армії.

Голова Президії Верховної Ради СРСР *М. Калінін*.
Секретар Президії Верховної Ради СРСР *О. Горкін*.

Москва, Кремль, 3 січня 1939 р.

Антон Шмигельський

ЗАОЗЕРНА

Їм путь прослалась до кордону
Крізь морок, грози і дощі.
Бійці не згадують про втому,
Про сон не мріють уночі.

Їм тільки б гнів скоріш донести,
Що рветься кожному з грудей.
В ім'я вітчизни, в ім'я честі,
Заради щастя для людей

Вони проллють цей гнів священний
Супроти ненависних зграй,
Що аж померкне світло денне
Тобі, зухвалий самурай!

В тайзі ошкірилася глиня,
Лежать столітні дерева,
З джерел вода під ноги летється,
По шию всмоктує драгва.

Річки, провалля, буреломи
Перетинають війську путь,
Та все ж, не знаючи втоми,
Далекосхідники ідуть.

Вже дужче чути канонаду,
Вже видно озеро здаля,
Вже коні, мов під час параду,
Гризуть скажено удила,

Вже сопки вирізьбився контур,
Над ним спалахують вогні,
Уже зв'язківець штаба фронту
Примчав на змиленім коні,

Вже полк спинився у ложбинці.
Зіпершись на гранчастий штик,

Говорить так до піхотинців
Машляк, армійський більшовик:

— Бійці! В атаку йти готові?
— В цю ж мить, товариш комісар
— Спасибі вам на цьому слові,
Нещадний буде наш удар!

Повік японські генерали
Не схочуть нашої землі.
Цю землю кров'ю поливали,
За неї смертю полягли

Батьки, брати і наші кривні.
На Волочаєвський рубіж
Вогненний злив безперервний
Ішли робочі босоніж.

Це там бійців безстрашних рота
Лягла на дріт, на шпичаки,
І аж тоді пройшла піхота,
Японські вибивши полки.

Тепер об нашу міць залізну
Фашисти зломлять свій хребет.
За нашу землю! За вітчизну!
За прапор Сталіна — вперед!

Вперед! — і кожний першим рветься
І гнів у серці зогріва,
Бо кожному дійшли до серця
Ці комісарові слова.

А він удвох із командиром
Поперед фронту, на чолі,
Біжить назустріч буйновирам
Вогню, металу і землі.

І з ним у грізному стремлінні
Бійці приймають перший бій.
Мов крові їхньої горіння,
Над ними прапор бойовий.

Проймає їх єдина воля,
Єдине прагнення мети —
Нехай упасти серед поля,
Померти — та перемогти!

Дарма японські батареї
Заобою дикою гарчать,
Дарма у гніздах під землею
Захлинні „гочкісі“ строчать,

Дарма сп'янілі самураї
На нас повзуть, мов сарана,
І їхні снайпери ціляють
У наші груди — все дарма.

Що не спинить, не відверне
Удар народної грози —
Тобі схотілось Заозерну?
Так на ось! Дякуй і гризи...

Відчуй, як б'ють артилеристи
З нових гартованих гармат,
Як наші сталінські танкісти
Наздоганяють і громлять,

Які у нас орли - пілоти
Швидкі і точні у бою,
Як зброя нашої кінноти
Влуча по вражому строю.

Яка любов до батьківщини!
Відчуй любові цієї жар
В бійців піхотної частини,
Що їх веде мій комісар.

Ряди помітно поріділи,
У декого сочиться кров.
Ось командир пополотнілий
Упав, але підвівся знов,

І зуби зціпивши від болю,
— Вперед! — гукнув і ліг без сил.
Машляк підбіг до нього: — Колю!
— Веди бійців!.. Прощай, Василь...

Вважай мене за комуніста...
Хоч я заяви ще не дав...
Пошли дружині лист до міста...
Що я його не дописав...

Потілувавши друга тричі,
Машляк підвівся й заgrimів:
„Бійці! Ця смерть до помсти кличе!
Хай смерть впаде на ворогів!“

Страшна ненависть закипіла,
І сила множила стократ,
Несла людей, немов ті крила,
На сопку крізь пекельний град.

В очах стрибали поодиночі
Каміння, ями, деревце;
Нарешті вздріли піхотинці
Самого ворога в лице.

Мов слимаки у скаралушу,
Японці влипли в бліндажі.
Машляк жбурнув у саму гущу
Гранату, другу. Як вужі

Вони там засичали страшно,
Й відчувши, що тепер їм край,
Було полізли в рукопашну,
Як пси горляючи: „Банзай“.

Та вже не вилізти їм зроду,
Бо їх ударив грізний вал
Суворих месників народу,
Усіх поклавши наповал.

* * *

Скінчився бій і ворог стертий
На сході нашої землі.
Наш прапор кулями подертий
Червоно має на шпилі.

Дві сопки мріють у тумані,
Немов зійшлися сам - на - сам
І сонця полиски багряні
Відбилися в озері Хасан.

Харків, 1938 р.

Володимир Кузьміч

ВИШНЯКИ

ДУМА ДРУГА¹

Про гетьманську смуту, про те як цариця Єлисавета Петрівна подарувала село Вишняки генеральному бунчужному Дем'янові Оболонському; про рід Оболонських, про їх звичаї, про поміщика Дем'яна Васильовича, що вкрав річку Хорол, про доньку його Надію Оболонську, про веселі штукарства закріпаченого Романа Вишняка, про те як він допік панам на весіллі, яку легенду створив про походження дворян і як його проміняли на собаку, та про різне інше історично правдиве.

1

Бажаючи завоювати Україну, поляки користалися купованими послугами іноземців. Так французький інженер Боплан збудував багато фортець проти запоріжців, а також склав карту України ще на початку 1600 років. Всі міста і великі села потрапили на папір.

Якщо поглянути на шлях від Лубен в Хорол та Миргород, то нас здивує карта. Першим селом за Хоролом будуть „Вешняки“, як писали по-своєму поляки, переінакшуючи Полтаву на „Олтаву“, Лубни на „Лубен“, Ромни на „Ромен“. За „Вешняками“ піде Хвощівка, за дві верстви далі — прославлене повстанням 8 червня 1789 року — село Турбаї, а вже потім Зубани.

Але яку б докладну карту не складав Боплан, вона не допомогла полякам заволодіти краєм. Козаки - Вишняки відстояли свою незалежність; справжні патріоти, вони захистили свою дорогу вітчизну.

Кажуть, що один з Вишняків — козачий осавул Федір, ще до Богдана Хмельницького ходив в козачій делегації до царя Олексія Михайловича просити союзу і захисту проти ляхів і турчинів.

Правда, його ім'я пишеться „Федор Вишняк“, але це без сумніву помилка, бо в ті часи українське „и“ переробляли на „є“. Лише цар Петро Перший навів лад в російському правопису і вже дочка його Єлисавета Петрівна офіційно записала

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 1, 1939 р.

я своєму указі село „Вишняки“, а не „Вешняки“ — як писав Воппан і поляки.

Та ми не забігатимемо наперед, а покищо кінчимо вступ до другої думи.

Великий Богдан Хмельницький закінчив справу патріотів Вишніків і за бажанням народа підписав навіки союз з Російською Державою; цей союз був крахом польських сподіванок на приєднання України до шляхетської „Речі Посполитої“.

Хоч син кривого Ієремії Вишневецького — Михайло Корбут-Вишневецький і став польським королем, його трон був одним з найбільш хитких тронів Європи.

Коли стало погано престолу, тоді покращали селянські стодоли. „Вишневещина“ пішла прахом, а міста Лубни, Пириятин, Хорол і Ромни і інші лишилися з своїм міським Магдебурзьким правом і почали в них процвітати широка торгівля і ремесства, що не терпіли феодальних пут, нехай їм капут.

Землі тимчасово лишалися вільними і в перші роки після повстання Богдана Хмельницького ніхто не займав козаків і поселян.

Та вирішили зачепити їх свої ж українські гетьмани. Тому то полковники і сотники почали війну за владу і гетьманську булаву. Ще за життя Богдана Хмельницького гетьманом обрали його нервово-хворого сина Юрія, а він тимчасово передав гетьманство Виговському, який заради прибутків для полкового дворянства продався польському королю.

Тоді повстали проти продажних гетьманів-наймитів гота, броварники, дейнеки, тобто люди — „де-не-які“, невідомі вояки, патріоти козаки і під керівництвом Пушкаря стали в бій під Полтавою. Гетьман Виговський розбив його двадцятитисячне військо, спалив Полтаву і Решетилівку.

А боярин Ромодановський пішов на зрадника Виговського, і почало палахкотіти по Україні. Він допалив Полтаву, спопелив Зіньків, Гадяч, Миргород, Ромни. А Виговський, відходячи, спалив Сорочинці і Сенчу.

Був Виговський „зовсім козак, тільки чуб не так!“ — тому й витурили Виговського, а поставили хворого Юрія Хмельницького. За булаву почали битися, як за вигідне місце, і пішла вона по лінії роду Хмельницького.

І палахкотіли в ті роки всі полтавські міста: Переяслав, Голтва, Горошин, Кременчук, Опішня, Прилуки і Хорол, Лохвиця та 48 сел навколо.

По смерті Богдана Хмельницького, за 30 літ — з 1659 до 1687 р., коли гетьманом став Мазепа, змінилося одинадцять гетьманів, і кожен гетьманів у крові та сльозах народу — 2-3 роки. Українська ж дворянська історія ввела продажних перебіжчиків Брюховецького, Дорошенків, Самойловичів і Мазеп до рангу борців за „волю України“ і зовсім забула про те, що трудящий народ сказав на адресу дворянських бійок:

- Вдавився Мазепа полтавською галушкою!
- Подохли гетьмани, а брехня залишилась!
- Загинули пани-гетьмани, а кобила і порох поїла!

Ще раз горіла Полтавщина від шведських походів, бо Карл XII ішов мимо Хоролу і застряв на рік, покіль його не розбили під Полтавою.

Давно відомо, що у „вола не болить голова, коли корова телиться“, тому то пани і підпанки, що злетілися до царського трону, вирішили не втрачати своїх прав на землю та маєтності. Правдами і неправдами українське панство тягнулося до царського чобота, щоб довести, що „панова злоба — до гроба“, що на Україні — „у людини душа божа, тіло царське, а спина барська“.

І хто знав тоді в Хоролі, а тим більше в Вишняхках, що до земель козаків-Вишняків, де все добре родило, незабаром простягнеться панська рука, гетьманська штучка. Петро I першим поглянув на землі втікачів Іеремій і Мазеп і оголосив їх власністю держави.

Коли на трон сіла дочка Петра Великого — весела, розгульна Єлисавета, виявилось, що в цьому їй дуже допомогли українські інтригани, написані ще дворяни, співець придворної капели чернігівський парубок Олекс Розум, та його брат Кирило. Альоша Розум (що пізніше звався Розумовським) улестив царицю і став її чоловіком, а його брат Кирило її першим радником.

І якщо пройда жіночої статі за допомогою полюбовників посіла трон, то зрозуміло, що вона не забула віддячити пройду чоловічої статі: 1744 року обидва Розумовські стали графами. Це був перший випадок, коли українські панки отримали дворянське звання.

Цим днем відкривається нова сторінка в історії села Вишняки, про яку ми розкажемо за наспівом древнього співця Бояна.

Підмовили обидва Розумовські руську царицю прокотитись в золочених каретах на Україну і відвідати міста древні, а насамперед Київ. А шлях на Київ лежав через столицю гетьманську — Глухів, де гетьманствували після втечі Мазепи — Скоропадський, Полуботко, Апостол, і де керувала так звана „Малороссійская коллегія“. Весела Єлисавета послухала чернігівських панків і взяла на дорогу три тисячі суконь, з свого єдиного в світі гардеробу числом у п'ятнадцять тисяч суконь.

І гонці поскакали з пакетами, з наказами — з громами і без грому. Зібралися в Глухові імениті українські пани з усіх кінців України, з усіх кутків Слобожанщини, Гетьманщини і Січі Запорізької. Поспішали українські панки приложитися до царської руки, бо сильно злякалися за свої землі з маєтностями і селянськими душами, захопленими їхніми батьками без ніяких

документів. Вельми злякалися українські полковники й хорунжі, бо були вже випадки, коли казна іменем „Малороссийской коллегии“ віддавала неписані до бархатної книги землі руським графам і дворянам за їхні вислуги.

— Хочеш потрапити до бархатної—будь до всіх бархатний!—вирішила старшина дворянська і створила в Глухові великий шум з приводу приїзду цариці. Від кордону України до Глухова—впродовж багатьох верств вишикувалися українські козачі полки. І всі в нових синіх черкесах з вильотами і широких шароварах. Вершки на шапках були кольорові—на кожному полку свій колір—сині, жовті, червоні, білі, зелені,—зовсім як квіти.

Капели співців-семінаристів зустріли руську царицю і оспівали її на всякі лади. Це дуже сподобалося цариці і вона залишилася в Глухові на два дні, перепочити в гетьманських палатах.

Тоді вишукався серед старшини штукар і пронира, старший син сотника Василя Івановича Оболенського—генеральний бунчужний Дем'ян Васильович. І вийшов він з дружиною своєю Тетяною Степанівною—онукою відомого по Хоролу козака Родзянка.

Саме була вагітна красуня Тетяна Оболенська-Родзянко, та молодий генеральний бунчужний вирішив не гавити і, знаючи портретну схожість дружини з поважною персоною, став у першому ряду. Помітивши вагітність Тетяни Степанівни, цариця запитала на кого вона сподівається: на сина чи на доньку? Кмітлива жінка скромно відповіла:

— Сподіваюсь на царського слугу, відданого вам до гроба.

Єлисаветі сподобалась відповідь і запросила вона чоловіка її потанцювати, якщо він танцює.

— Той не юнак, хто не гопцює, той не козак, хто не танцює!—відповів по-українському Оболенський.

Вдарив дзвінко закаблуками, змахнув сильними тонкими руками, і пішов садити гопака. Кажуть на сажень підстрибував бунчужний. А дружина його стояла поруч, мов статуя, і своїми „дрібущечками“, своєю дрібно заплетеною косю, лебединою шцею прикувала увагу цариці.

І пішли в танок всі інші старшини—і дві доби тривала буйна гулянка козака, але ніхто не міг перетанцювати Оболенських. Цариця полюбила дружину Оболенського за її мову, за улесливість, а особливо за те, що Тетяна Степанівна була сильно схожа на матір цариці—на імператрицю Катерину.

— Ти—двійник моєї матусі! Ти поїдеш зо мною в палац, до Петербургу!—казала їй цариця. І танула від мрій дружина Оболенського, зарахована до царської свити.

Вона погодилась виїхати після пологів, а цариця поїхала до Києва і гуляла до осені, не забувши зміцнити дружбу з козацькою старшиною. Багатьом з них персональним указом

подарувала села, міста, урочища та інші маєтності. Указом Єлисавети Петрівни подаровано Дем'яну Васильовичу Обо-лонському більше 10000 десятин навколо древнього міста Го-рошина, на річці Сулі та біля Хоролу.

13 вересня 1744 року цариця написала:

„Указ нашому сенату.

Всемиловитейше пожаловали мы генерального бунчуж-ного Демьяна Оболонського за его службы в Малой России в Миргородском полку в Хорольской сотне селом Вишня-ками да в Лубенском полку в сотне Лукумовской селом Горошином со всеми к ним принадлежностями, кроме обре-тающихся в тех селах казаков и их грунтов, в вечное и по-томственное владение, и указали на те села дать нашу жалованную грамоту, потому повелеваем нашему сенату учи-нить по сему нашему указу.

И подлинное подписала Елизавета“.

Вельми збільшилася маєтність Оболонських; десятки сіл опинилися в їхніх руках — Бачевськ, Розбишевка та інші.

Повертаючись з Києва, Єлисавета Петрівна прибула в Глу-хів і знову спочивала дві доби. Двадцятого вересня дружина Оболонського народила доньку і цариця сама зголосилася кумою. Вона хрестила доньку і подарувала матері 400 чер-вонців, хрест і півштуки коштовної мануфактури.

І назвали доньку „Надією на царицю“.

З малим немовлям поїхали Оболонські до Петербургу жити в царському палаці і виконувати роль воскреслої Катерини І. Схожість Оболонської на Катерину Першу була причиною сміху в залах палацу, бо дружину Оболонського вважали за царицю і влаштовували їй великі почесті.

Це було в 1744 та 1745 роках.

Коли Оболонські повернулися з Петербургу, народ сказав: — Підняли морди, що й кочергою носа не дістанеш!

Дійсно запишався Дем'ян Васильович і вирішив по справж-ньому відзначити себе, поскільки сама цариця з'являється йому незмінною кумою.

Він назавжди переїхав до Горошиного і почав наступ на все, де лише можна було застосувати свою грубу силу.

Перший наступ на кріпаків. Збільшив панщину на один день у тиждень, а згодом іще на один день, і стала пан-щина — чотири дні на тиждень.

Другий наступ повів проти свого старого сусіди, міністра фінансів, підскарбія Якова Марковича.

Причиною того був неясний указ цариці про подаровані землі. І часто зустрічаючись з тихим, спокійним Марковичем, людиною з сірими добрими очима, прямим носом і лисиною на голові, Оболонський доводив, що цариця вказала йому

кордони цих земель від Горошина до Хорола, і що він не винен, якщо хутори Марковича, Івана Кординця і інших старшин потрапили в оточення його земель.

— Так веліла ясна цариця Єлисавета Петрівна, і ці землі я вважаю своїми.

— Але ж її величність не знала, що дарує землі, які вже належать іншим, — хвилюючись відказував Яків Маркович, не сумніваючись, що сусід його, молодший по чину, визнає право його власності. Але сильною жадобою палало серце Дем'яна Васильовича. Дуже вистобурчувались темні козацькі вуса і іскри сипалися з гнівних поглядів генерального бунчужного.

— Схаменись, добродію підскарбій! Ясна цариця, її величність Єлисавета Петрівна знає все! Ти йдеш проти бога, якщо ображаєш нашу матусю, мою дорогу куму, високочтимую царицю. До Сибіру потрапиш за це!

І подав до суду скаргу-позов на право володіння всіма Горошинськими хуторами Якова Марковича, Кординця та інших. І ось сталося те, чого так боялися українські дворяни, не вписані до бархатних книг. Не мав документів Маркович, і генеральний суд у Петербурзі присудив усі хутори дужому нагарбникові, пройді і царициному пестунчикові. І занепав Яків Маркович, український міністр фінансів, а з ним інші.

І тоді третій наступ вчинив Дем'ян Оболонський — проти рідного дядька, проти брата своєї ветхої матері, проти українського генерала — генерального осавула Мануйловича. Цей так само не мав документів. Гордий і жадібний Дем'ян пригадав материні оповідання про те, як вона ще при Петрі Великому, без ніякого приданого виходила заміж за Василя Оболонського. Розкопав Дем'ян старі родинні архіви і довідався, що дядькові його генеральному осавулові дісталася вся материнська спадщина села Фастовці та Кунчичи. Року 1713-го Дем'янова мати скаржилася гетьману Скоропадському, але гетьман затвердив цю спадщину за своїм генеральним осавулом.

І ось через багато років, з словами на вустах: „мені цариця кума“, генеральний бунчужний передав справу до суду і, за дорученням матері, сам вів судовий процес. Намарно благав дядько, щоб сама матір з'явилася до суду, упевнений, що вона з ним помиряться. Жадібний Дем'ян гнув свою лінію. І кажуть тоді судові крючки, а вони, як у лісі сучки:

— Хочеш на суді добра — підсилай срібла!

І хоч вів дядя з Дем'яном справедливе діло, та в нього швидко в кишені засвербіло, бо Дем'ян не йшов до суду в посо́м, а йшов з приносом.

Десять років тривала ця тяганина. Вже померла мати, обносився й постарів генерал-осавул Мануйлович, та Дем'ян не поступався, казав судді:

— Ось генеральської курки плем'я, напевно в нього чорт сидить у кишені.

Мануйлович програв цю справу назавжди, а небіж збільшив своє багатство і тепер всяк низько вклонявся йому — і в Москві, і в Петербурзі, не кажучи вже про Київ чи Хорол.

За величезні успіхи в судовій тяганині взяли його царські міністри до генеральної канцелярії в Петербурзі — генеральним секретарем, а потім одним з найбільших судових вищих чинів у сенаті, де судив хабар та канат...

Незадовго перед цим, року 1750, українська старшина, обізнана з таємницями двору, надіслала Кирила Розумовського просити в цариці дозволу обрати нового гетьмана. Цариця погодилася. Того ж року в Глухові відбулася рада старшин, і гетьманом був обраний Кирило Розумовський, брат таємного чоловіка цариці.

Старшини вирішили надіслати до Петербургу делегацію українських дворян, подякувати цариці.

Головою делегації обрали вславленого шахрая Дем'яна Оболонського, щоб він своїм зухвалим норовом завдав удару усяким живоглотам, що стануть до перешкоди під час запису до бархатної книги, і щоб масним лицем та розумною вродою він завоював симпатію цариці.

В березні 1750 року Дем'ян, а з ним ніженський полковник Семен Кочубей та бунчуковий товариш Ілля Журман поїхали до Петербургу.

Багато років залишався в Петербурзі поважний Дем'ян; він був при гетьмані Розумовському аж поки не зносився, не постарів, але завжди величався царициним кумом.

Його маєтності дорівнювались: 7300 чоловік кріпаків з дворами і всім майном на землях у Хорольському повіті, в Вишняках, Горошині, Липнягах, Новоселиці, Степанівці, Бачевському, Семенівці і в багатьох селах Золотоносського, Лубенського і Глухівського повітів.

А в останні роки свого життя наказав збудувати два нових села і, на честь свого імени, назвав їх Оболони або Оболонь та Дем'янівкою.

Кріпаки збудували їх, поселилися там, і пустили в світ уїдливе прислів'я:

— Величають Оболонь, а на ділі — сморід і вонь.

2

Нарешті прийшов час Дем'янові Оболонському з'явитися і до Вишняків. Все село з хлібом і сіллю вийшло зустрічати пана. Вийшов і нащадок Сави Вишняка — Роман Іванович, молодий козак з тонким хитрим лицем, з сірими завжди всміхненими очима, одягнений в сіру чумарку, в широкі, юхтові чоботи. В руках він тримав дідівську кобзу, готуючись заграти панові веселих пісень.

Було тоді Романові Вишняку років з двадцять. Юнацький запал світився йому в очах. Посмішка миготіла на його здоровому вродливому лиці.

Старики стояли попереду з вишиваними рушниками, з срібним блюдом, на якому лежала паляниця, а також біла перекопська сіль. Вони мовчали, зо страхом поглядаючи на шлях, по якому вже рухався швидко зростаючий клубінь пороку.— Який - то буде пан для народу, для кріпаків, посполитих, для козаків?

Чорна лакована, дуже запорошена карета наблизилась до натовпу і спинилась перед стариками. Роман не витерпів, протиснувся вперед. Яскраве золото, змішане з червоним, привернуло увагу його. На дверцятах карети він побачив дворянський герб двору Оболенських. Роман ще ніколи не бачив таких гербів. Казали, що їх затвердила сама цариця.

Червоне тло щита пересікала перпендикулярна лінія. Ліворуч був зображений орел, а праворуч було дві срібних тропи. Вгорі щита зображувався рицарський шолом з короною, а від нього, в сторони, орнамент з символічного червоного одягу, підшитого сріблом. З корони високо вгору здіймалося срібне крило, пронизане золотою стрілою.

Роман вигукнув:

— Подивіться! Орла, сильну птицю, розрубали пополам. Одна половина тут, друга в короні, та й то стрілою пробита! Недобрий знак — кривавий герб!

Дем'ян Оболенський вийшов з карети. І тут нащадки Сави Вишняка побачили рухливу людину, невисоку на зріст, з округлими плечима і м'язистими руками. Разом з ним вийшла дівчинка років тринадцяти, некрасива, але по-дитячому жвава. Це була донька Оболенського, майбутня спадкоємиця села Вишняки.

— Здрастуйте, мужики!— гукнув пан, коли старики, низько поклоняючись, піднесли йому хліб-сіль.

— Дай бог тобі здоров'я!— хором відповіли похмурі люди, подивляючись в худорляве й загострене обличчя Оболенського, який жадібними очима поглядав на чоловіків, жінок, дітей і незалежних козаків, що стояли окремо.

— Спасибі за хліб-сіль! А чому це в вас немає церкви? От би й зустріли мене церковним дзвоном!— сказав Оболенський, невдоволено похитуючи своєю круглою, мов кавун, головою.

— А ми, пане, приготували тобі пісню. Ось...— І старий Костюк показав на Романа Вишняка, що саме присів на дубки.

— А, кобзар! Люблю кобзарів! Не дарма ж я сам українського роду, не перевертень, не уніат.

Оболенський розсівся на поданому стільці і з інтересом подивився на Романа Івановича. Молодий кобзар посміхнувся, підморгнув одному з стариків, прозваних Костюками.

Старий Костюк дозволив почати. Торкнув Роман пальцями тонкі струни і полилася пісня:

Здрастуй пане, шляхтич Оболонський,
Здрастуй, Дем'яне Васильовичу ...
На дворі в нас красно виметено,
Для тебе, пане державний, прибрано.
Красно виметено перед світлицею,
Посипано шлях тобі житом - пшеницею.
Чекає тебе повна чарка,
Ще й добра весела шинкарка.
Ти, пане, спокійно між нами ступай,
Ні про що погане не думай.
Будьмо ж жити в згоді і пошані —
Буде добро і тобі і твоїй пані,
Буде добро і твоїм діточкам,
Маленьким садовим квіточкам,
Буде слава твоєму панському роду,
Буде дяка тобі від народу,
Від народу хороброго козацького,
Від народу простого, бідняцького.

Роман перебирав руками струни і лукавим поглядом стежив за паном. Дем'ян Васильович мав намір подякувати Романові, але кобзар похитав головою, даючи зрозуміти, що пісні ще не кінець. Старі Костюки заметушилися. Словами „дяка від народа простого, бідняцького“ закінчувалась пісня, затверджена громадою. Знаючи штукарську вдачу Романа, вони хотіли завадити Романові, але пан вдарив об коліно важкою рукою:

— Гарна пісня! Продовжуй!

І Роман, ризикуючи своїм життям, продовжував:

А як будеш з бідного шкуру дерти,
То чекай, вночі незваної смерті.
Ми будемо тебе, як орла твого рубати,
І по всьому світі шматки розкидати,
А твої срібні квітучі троянди
Твоєю кров'ю поливати,
А твоє серце твоєю стрілою
Без жалю будемо протинати,
Та й на твоє побите личенько
Клітку собачу — шолом натягати!

Роман в останнє бринькнув струнами, задоволений та самопевнений звівся на ноги, вклонився мовчазному приголомшену панові і сам узяв у нього на долоні приготовану монету.

— Ось, пане Дем'яне Васильовичу, моя пісня і мій перший козацький поклін!

Роман підійшов до натовпу, що раптом ожив, посмілішав, загомонів. Всі вишняківці поглядали на Романа, мовчки дякуючи йому. Лише старики занурили погляди в землю й ждали панського гніву. Але пан, що довгим похмурим поглядом подивився Романові вслід, несподівано торкнувся рукою правого вуса і ехидна посмішка майнула в куточках його тонких губ.

— А ти хто ж такий, зухвалий козаچه? Де ти живеш?
Роман обернувся.

— Я не пан, не гетьман, а козак Роман! А хати моєї звідси не видно!

— О, та в тебе язик, ніби в моєї куми! Чи не скажеш щось?

— Здерись на пень, та й простій так цілий день. Як піде князь Петухов по городу, звисивши млинець на бороду, тоді тобі кожна курка покаже, де я живу!

Першими пирснули дівчата, потім молодиці й чоловіки. Царів фореитор, що сидів на козлах, і той не витримав, загоготав і заразив сміхом Надію, царську хрещеницю.

Погляд Романа був сміливий і зухвалий, перед ним не встояв і пан, що не знав чим саме розпочати свій вступ у циніяки — кров'ю чи любов'ю? Оболенський був у доброму настрої. Але тепер у всьому естві пана піднявся нестерпучий гнів. Не міг він не скарати за подібне зухвальство. Поворухнувся пан, крутнув гострим підборіддям.

— Що ж, кобзарю Романе, я люблю гру на кобзі, але ти зохвай її, бо я поб'ю її в друзки! За твое зухвальство поплатиться твій рід. А ви, мужики, послухайте мою відповідь. Розумному панові вигідно жити в дружбі й в згоді. Не буде ж рубати мого орла й кропити кров'ю мої троянди. Я не збираюся жити у вас. Я приїхав установити кордони між моїми та козаками землями. Завтра вранці призначаю „межовий прочухан“. Вірю, що цей новий звичай уже відомий вам. Будете задоволені, кожен хлопчисько заробить злогого.

Батьки стрепенулися. Про віщо це говорить шановний пан? Який заробіток готує він хлопчикам.

Нічого більше не сказавши, Оболенський посадив доньку в карету і покотив у Хорол до своїх родичів Родзянків. Родзянки не гавили і з 1702 року вписалися до бархатної книги і, починаючи з сотника запорізького війська Василя Івановича Родзянка, стали зватися дворянами.

— Поганий знак! — зітхнув старий Косач, коли на шляху улігся порох. — Пан не ночує в своєму селі!

— Пан ласий на чужі припаси, а своїх чорт - ма в запасі! — сказав глузливо Роман Іванович.

— Завтра будуть! З наших засіків!.

3

Ранком прибула панова карета. Сьогодні Оболенський був без доньки. Але з ним приїхав син основоположника роду Родзянок — Гаврило Васильович. Деякі їхні землі межували. Щоб не трапилося сварки, вони особисто з'явилися на межу. На пам'ятковий „межовий прочухан“ з'явилося все село. Кожна сім'я виставила юнака, як і наказав пан.

Насамперед пан видобув з дорожньої валізки указ імператриці від 13 вересня 1744 року, вголос прочитав його і почав перераховувати пункти, на які припала межа його законних володінь.

— Могила козака Сави при в'їзді у село, явор біля мосту через Хорол, хата Даценків, клуна Романа Вишняка, шлях на Попівку до церковної огорожі...

Важко було селянам слухати ці слова; похмурі, вони уважно стежили за паном і на ковіньках своїх робили зарубки. Роман став проти пана і ворухив губами. Маючи хорошу пам'ять, він за панським наказом повторив названі пункти. Він хотів бути корисним народові, сподіваючись, що його пам'ять врятує дітей від різок, приготованих панською челяддю для „прочухана“. Довго тривало читання, нарешті Оболонський закінчив його і grimнув:

— Зрозуміли ви мене, друзі мої? Зрозуміли, де кордон моїх володінь?

— Як не зрозуміти!— відказав Роман.— Господь наділив тебе таким горлом, що і мертвий почує!

— А ти все запам'ятав?

— Все! Можу повторити!

І Роман перерахував усі пункти, на які лягла межа, що охопила кілька тисяч десятин. Романів талан здивував пана, але не зважаючи на козакове прохання, відмовився змінити звичай.

— Різка вірніша твоєї пам'яті! Таку пам'ять, як твоя, краще полити сльозами.

Відступив тоді Роман від пана, бо зрозумів, що за вчорашню пісню пан буде мститися. Він обере такий засіб, що буде гірший всяких дрюків і в'язниці.

— Гаразд!— подумав собі Роман.— На мій роток не накинеш платок!

До Оболонського підвели всіх дітей 14—15 років— як козацьких, так і кріпосних. І задзвенів панський прикажчик дрібними срібними грошима над їхніми головами, а молодих з панського двору нарізали білого хліба і чималі скибки його понамазували коров'ячим маслом.

— Ну, тепер ходімо, панове козаки!— сказав пан.

Козаки, що осіли на землю після виписки з реєстрів, пішли на південний схід, Миргородським шляхом, де мають бути записані їхні власні землі, бо вони не кріпаки і не наймані.

Коли діти і весь народ прийшов до балки, до одинокої хати Костюка, Оболонський наказав сільським старостам і прикажчикам йти з дітьми полем і примічати кордони панської і вільно-козацької землі. Перший кордон відзначили на сухій степовій балці.

— Рахуйте кроки та не збивайтеся!— прикрикнув Оболонський і пішов з дітьми, що вперто маракувала і ніяк не

могла збагнути навіщо тут гроші, хліб з маслом і головне різак, багато різок.

Коли від балки до одинокого двору нарахували 39 кроків, старости й прикажчики зупинились і наказали одному з підлітків— Косачу скидати штани. Прикажчик взяв довгу різку, відмірив бідолашному хлопцеві 39 сильних ударів і коли той ледве підвівся, староста дав йому скибку білого хліба з маслом, погладив по голові і надіслав до пана. Оболонський ткнув руку в шкіряний гаманець, подав хлопцеві злотий і сказав:

— Щоб пам'ятав до сивизни, що тут межовий дуб стояв.

І панову прикажчики рахували кроками землю; і де траплявся пагорб, кущик, верба або рівчачок— по числу кроків відмірювали різок підліткам, а били з страшною силою, щоб, мовляв, краще запам'яталося. А щоб швидше образа гоїлася, вголос панським бутербродом і дрібною грошвою. Особливо ж запам'ятали межі ті, які дістали по 50 і навіть 70 різок. І вже ніхто ніколи не плував кордонів панських і козачих володінь; і межі на спинах носили люди. І наказав пан, щоб після смерті його повторили цей хороший звичай, коли в покатованих підлітків виростуть малі діти.

„Пам'ятковий прочухан“ закінчився біля балки катуванням підлітка Щербинського. Тому то назвав народ цю балку Дем'яновою і створив місцеву поговорку:

„Де Дем'янова балка та Костюки— там починаються Вишняківські козаки“.

А пан Оболонський, упевнений в непорушності меж, голосно сказав з карети людям:

— Тепер держи свої межі!

Йому вклонилися люди, і коляска, здіймаючи куряву, покотилася на північ, де на зелених косогорах за річкою виблискували церковні бані древнього Хорола.

4

— Кобила здихає, а траву хапає!— сказав Роман про старшого Оболонського, коли стало відомо про незвичайну підлоту цього пана, що однією ногою стояв уже в домовині.

Вивчивши місцеві документи, Оболонський оголосив, що всі козаки роду Сави Вишняка, як нащадки козака, невпинного в старі польські реєстри, в число ізбраних шести тисяч, вважаються посполитими, тобто кріпосними його, генерального бунчужного, Дем'яна Васильовича Оболонського. А тому всі Вишняки— Романи, Остапи, Івани мусять виконувати всі роботи на панських нивах.

Козаки відмовились покоритися і надіслали ходоків до резиденції пана в містечко Горошин. Пан прийняв їх і почав таку промову:

— Коли її імператорська величність все милостивіша го-

судариня Єлисавета Петрівна дарувала мені село, вона дарувала і людей, що заснували згадане село. Не можна дарувати вулика, не даруючи бджіл, оскільки вони дбають за процвітання свого житла.

— Але ж ми — Вишняки, славні [запоріжці. Ми мечем відстояли свій край від ворога-супостата!

— Не згадуйте, що ви запоріжці. Слово запоріжець тепе однаково, що й бунтівник. Не існувати більше Січі Запорзькій! Не мрійте про минуле!

— А ми не підемо на панщину! — дружно відповіли вишняківці, стіною стоячи перед паном.

— Я знаю, як вас примусити! — закричав лютіючи і підіймаючись з канапи Оболонський.

Вишняківці було відступили, але, переморгнувшись, лишилися на своїх місцях, — нічого, мовляв, показувати йому свій страх. Пан схопив карту повіту і, ткнувши в неї своїм кістлявим пальцем, сказав:

— Я знищу вашу землю! Вона знаходиться між річкою і могилою Сави Вишняка. На узгір'ї поруч могили я збудую палац для моєї доньки, якій відписую село Вишняки. Я візьму річку під пазуху і викопаю канал, заллю водами Хорола вашу землю, і не буде у вас ніякої землі! А в моєї донечки, царською улюблениці буде під вікном річка! І не потрібно їй будувати за дві верстви, щоб скупатися.

Коли б у пана жадібного, мов шур, з'явилися щурова шерсть і очі, козаки були б менше здивовані, ніж тепер, почувши таку жорстоку заяву. Вони кліпали очима і чухали руки. Хотілося їм нещадно відлупцювати цього кішкодава, що посмів підняти руку на самого бога — на природу і відняти у Хорола його древню річку, щоб залити землі двадцяти непокірливих козаків — Вишняків.

— Пане! Схаменися! — вигукнув червоний від хвилювання Роман, що так і поривався вперед. — Не каліч природи! Не заболочуй краю!

Оболонський твердо вирішив позбавити землі і вільного життя зухвалих Вишняків. Самодур змахнув канчуком, на козаків кинулися панські собаки.

— Невже це правда? Боже, рятуй! — вигукували козаки тікаючи геть.

5

Було в народі сказано:

„Бог сильний на небі, поміщик на землі!“

Сумна народна мудрість підтвердилася, навіть в більшій мірі, ніж того можна було чекати. Якщо ніхто не мав сумніву, що поміщик може судити і рядити своїх кріпосних людей, може будувати й руйнувати всілякі будови, то вже ніхто не сподівався, що Оболонський підійме руку на цілу річку.

Так! Підняв руку Оболонський на річку Хорол і в один день зігнав усіх людей своїх із усіх близьких і далеких сел. Цокотівся рев і стогін тварин, якого ніколи не було на жодному з ярмарків. Прокинулися хорольчани, зачувши далеке ревіння та іржання. Хорольчани вийшли на крутий берег і побачили якусь орду. Шістсот волів з чоловіками і дівчатами рухалися з Вишняків у Хорол. І несусвітня курява стояла над тим дивовижним обозом, що посувався слідом за каретою Оболонського. А в кареті поруч пана сидів нікому невідомий, викликаний з Харкова технік-меліоратор, і розмовляв з паном. Думали хорольчани, що обоз посунеться до їхнього міста, але панська карета повернула праворуч і покотилася над берегом Хорола — далеко, по крутому коліну річки. Зацікавлені кинулися навздогін, щоб узнати в чому справа, але ніхто з кріпаків нічого не знав, бо Оболонський тримав таємницю при собі.

Але незабаром таємниця розкрилася. За п'ять верст від Хорола, над рікою зупинився цей величезний обоз і, розташувшись табором, розбився на артілі. Технік, що таємно вивчив течію Хорола, дав наказ, і ось сотні людей почали скопувати на крутизні правого берега річки величезні косогори піску і возити до річки.

Висипаючи в річку пісок, кріпаки знову їхали на косогір і навантажували вози. На очах вражених хорольчан пішла в річку широка смуга жовтого піску, величезна, ніби вал фортеці проти турецьких чи татарських наскоків.

І побігли хорольчани з скаргою на Оболонського. Але тільки приїхав скажений повітовий начальник, вал збільшився і на десяток сажнів увійшов у воду.

— Що це за самоуправство? — закричав начальник.

— Хочу до себе в спальню річку провести, — нахабно відповів Оболонський, не бажаючи розп'якувати.

— Яке ж маєш право зазіхати на красу мого міста?

— А яке ти маєш право гримати на батька царської хрещениці? Нам царі — куми, а твої куми з корчми та з тюрми.

І стільки набалакав Оболонський, стільки нагрімав і нагрозився, що переляканий хорольський начальник помчав до міста і скликав нараду всіх начальників і знатних людей, в тому числі і винокурів. Почалися в місті під церковні передзвони збори громадян, що злякалися за процвітання своїх дванадцяти винокурень і за річку, яка потече невідомо куди.

Полетіли гінці до табору Оболонського і назад, але стояв на своєму впертий самодур, і піщана гора все більше та більше входила в річку, витискуючи воду до лівого берега, де виднілися солом'яні Вишняки. Хорольчани почали погрожувати, нахвалялися засадити пана до в'язниці і гнали коней до Полтави, скаржитися губернаторові, та Оболонський робив свою справу, і шістсот грабарів, обливаючись потом, возили пісок.

В ті дні Оболонський був надто добрий. Він ласкаво говорив до дівчат, хвалив парубків і чоловіків і звертався до них вельми лагідно:

— Діточки мої!

Вони вірили цим словам і поспішали з возами до річки, з надією на чарку горілки. А старики, що як кажуть, уже бачили смаженого вовка, похмуро бурчали, скося поглядаючи на поміщика:

— Пани забродяни!

Так і прилипло до роду Оболонських прізвисько „забродяни“, бо забрели вони в Вишняки з невідомих країв, щоб розхитати основи життя в селі і в Хоролі. А козаки - Вишняки кипіли люття на полковника, спостерігаючи, як крок за кроком відступає річка від міста, як змінюється рівень води в глибоких колодязях, як гине під водою козацька земля. І нічим: ні прокльонами, ні просьбами, ні сльозою, ні грозою не могли здолати Оболонського козаки та імениті пани Хорола. А як розреготався Оболонський, коли від губернатора не прийшло ніякої відповіді, бо губернатор не бажав ризикувати своїм авторитетом при дворі зза якоїсь там річки, що віднині прикрасить вигляд із спальні царської хрещениці, а до числа кріпаків додасть якихось двадцять козаків.

А через два тижні важкої роботи з'явився на річці двохверстовий вал. Запорошені грабарі поїхали додому, і річка Хорол змінила свою течію; вирвавшись ізза кручі, де раніше був поворот до міста Хорола, наштотхнула на піщаний вал і покотила свої води на плавні Оболонського, залила козацькі землі, стала широкою і тихою і наблизилась до косогора, де стояв побудований панський палац.

І повісив пан в круглій залі новий план ріки, як трофей своєї перемоги; на тому плані було позначено стару пряму течію Хорола, і нову — зигзагами, схожими на Самарську луку великої Волги.

Коли ж засяяв на річці відбиток срібного місяця, до вікна панського дому підійшов переможець вишняківців з своєю донькою і, обійнявши її, застиг, зачарований чудовим пейзажем, створеним рукою кріпаків. Весело засміялася Надія Оболонська і, висунувшись з вікна, плюнула в річку. Батько сказав з погордою:

— Ну, донечко, річка біля твоїх ніг. Бери з мене приклад і в тебе буде багато кріпаків.

... Так було покріпачено козаків - Вишняків.

1758 року помер Дем'ян Васильович Оболонський, залишивши в містечку Горошині дорослих дітей: Дем'яна, Данила, Олексія, Марію, Марфу, Анастасію і царську хрещеницю.

Гадали хлопці - Вишняки, що їм легше стане, але така вже дворянська сім'я, коли мужик здоров, то в нього сім панів. А вони ті плодилися, мов кролі, і не було вже ні на Україні, ні в Росії, ні в Польщі жодного шматочка розробленої землі, де б не сидів якийсь шляхтич.

Як і заповідав Оболонський, древнє містечко Горошин, Розбишівка, Оболонь та інші села дісталися Дем'янові Дем'яновичу та його братові, а село Вишняки чотирнадцятилітній Надії Дем'янівні, над якою опікунствував старший брат Дем'ян.

Надя пам'ятала про село Вишняки і про людей Вишняків. Вона наказала Романові з'явитися з кобзою і завжди бути при ній, розважати й веселити її, бо таку вже вона мала вдачу.

— Я призначаю тобі платню! — сказала Надія Дем'янівна, коли Роман прибув у Горошин з своєю кобзою.

Роман зметикував, що коли він хоче допомогти своїм родичам, йому слід пристати на бажання молодой хазяйки. Він увійде до панської сім'ї, вивчить її життя і принагідно визволить козаків з неволі.

Вклонившись, Роман лукаво відповів, торкаючи струни кобзи:

— Краще співати, ніж панщину відбувати! А характер маю веселий, самі знаєте!

Так залишився Роман у своєї хазяйки. Він одразу ж поринув у бурхливе життя панського двору, бо царська хрещениця все робила так, як у Петербурзі, як у царському палаці. Її старший брат, літня вже людина, ні в чому не перечив своїй сестрі. Не дарма ж на відзнаку царських хрестин він назвав свою доньку так само Надією. І вийшло так, що в одній сім'ї стало жити дві Надії, дві Дем'янівни, дві Оболонські.

Читач може не повірити авторові, але це історичний факт. В книзі про родословні списки українських дворян всякий знайде ці імена.

1. Надія Дем'янівна Оболонська, дочка Дем'яна Васильовича Оболонського, народжена 1744 року вересня 20 дня.

2. Надія Дем'янівна Оболонська, дочка Дем'яна Дем'яновича, небога царської хрещениці, народжена 1761 року травня 15 дня.

Роман потрапив до двох Надій Оболонських. Перша — хазяйка Вишняків мала двадцять п'ятий рік, а друга, небога її — восьмий.

До старшої Надії почали наїздити свати, хоч правду кажучи не відзначалася вона красою. Однак вона мріяла вийти заміж за принця, за князя, в крайньому випадку за графа чи барона. Про свою персону вона була дуже високої думки.

Свої українські женихи — сини генеральних осавулів та генеральних писарів, люди з величезними багатствами, цілим натовпом присватувались до неї.

Отримавши пропозицію, Надія Дем'янівна мала звичай викликати Романа і той прилюдно заспівував:

— Ой, дівчина милостива,
Чим ти брови намастила?
— Намастила купервасом,
Щоб посватав хлопець часом.
— Ой, ти хлопче наречений,
Чом сидиш, немов печений?
— Я з сватами тут загруз,
Піднесли мені гарбуз!..

При цих словах свати червоніли, присідали, а женихи, показуючи спини, стрімголов кидалися до возів. Вони знали, що відмова дівчини, це велика насмішка, і що за наказом панночки дівчата накладали женихам у бричку багато гарбузів.

Присутні реготали, підбігаючи до вікон, з задоволенням поглядаючи на смішну картину.

Невдахи-женихи перегортали на возах сіно і люто жбурляли жовті гарбузи, та так міцно, що шматки гарбузів летіли аж через тин.

Найбільше реготала царська хрещениця. А женихи кричали з двору:

— Величається, мов чумацька воша!

Час летів, мужніла Надія Оболонська і вперто чекала женихів з петербурзьких і московських палаців. А роки поступово загнали в домовину куму Оболонських — Єлисавету Петрівну. Наді вже 26 років, вона на балах, місцевих маскарадах, вже 27 і 28, а вогняна мрія про нечуваного на Україні чоловіка геть спалює її мозок. Поволі переженилися свої місцеві женихи і Наді стукнуло 30, 35 і на 38 звернуло. Зовсім зостарілася!

Тим часом підросла дочка Дем'яна Дем'яновича — молодша Надія Дем'янівна і своєю нехитрою вродою заслонила свою тітку Надію Дем'янівну. Напевно була зовсім погана з лиця Надія-тітка, якщо небога перемогла її, маючи сама великі фізичні вади: поперше, над переніссям мала велику, сповнену жиром, наростку, подруге, вона була коса на ліве око. Правда, вона мала чудовий колір шкіри, що траплялося лише в панських родинях, де дівчат берегли від сонця. Вона була молода; їй ішов двадцять перший рік. Вона розцвітала, і якимсь прикро почувала себе людина, переводячи погляд з її ясних, чорних очей, з ніжного дівочого обличчя на посірілу шкіру старшої Надії Дем'янівни.

Ранні зморшки вкрили незavidне і невродливе лице. Збільшив брат Дем'ян і без того велике придане: до села Вишняків з хуторами прибавив шістдесят тисяч карбованців. Зарився всяк і піп і дяк на таку наречену, але вона не бажала українських женихів.

— Піднось гарбузи! Піднось! — бурчав брат Дем'ян.

Роман був свідком народження взаємної ненависті тітки й небоги, і замислив вчинити в домі „метелицю“, щоб пам'ятали, як закріпачувати вільних козаків.

Випадок допоміг йому. Це було в 1782 році. Приїхав з Москви до Хорола в свої володіння, подаровані йому Катериною II, граф Дубовський Ангел Миколаєвич, добрий приятель Оболенських. Звістка про це блискавично долетіла в Горошин.

— Ось тобі, дорога донечко, справжній жених!—радісно сказав Дем'ян Дем'янович.—Адже він молодий, йому лише двадцять п'ять років!

— Чому б не так!—заперечила Надія старша.—Я не дарма ждала двадцять років такого жениха! Не думайте про нього—він мій! Він граф, значить і мій!

— Ні, мій, мій, мій!—затупала ніжкою Надія-молодша.

Роман з сусідньої кімнати чув сварку. Ображена братом і злою небогою, Надія вийшла з кімнати сильно збентежена.

— Догарбузувалася, стара діво!—кричав навздогін брат.—Покинь думати про Ангела Миколаєвича! В тебе залишився єдиний жених—гадяцький полковник Радивон Пламенац! Бери його поки не одружився!

Стара діва хряснула дверима; раптово, побачивши Романа, вона, як то буває з знесиленими людьми, вхопила його за плечі:

— Слухай, хлопче! Ось тобі мій лист до графа Дубовського. негайно ж вези його до Хорола і рознюхай там, які паречені оточують його! А якщо зустрінеш того серба, дурня і пройдисвіта, Радивона Пламенаца, то скажи йому, старому дурню, від мого імени, що не бачити йому Вишняків і шестидесяти тисяч карбованців приданого. Я не пара йому!

Хвилюючись, Надія Дем'янівна ввіпхнула Роману за пазуху селянської сорочки якогось листа, дала полтинника сріблом і витурила в двір.

— Всі мої збори—постоли та обори!—відповів їй закріпачений козак і миттю скочив на коня.

7

В Хоролі Роман Вишняк швидко знайшов будинок графа Дубовського. Це був єдиний на все місто кам'яний будинок. Решта будинку були дерев'яні й глинобитні.

Роман сміливо зайшов до садиби графа, та його не впустили, а сказали швейцару. Швейцар повів Романа до апартаментів графа і сказав лакею. Лакей пішов з козаком до дворецького. Поки він шукав дворецького, Роман ненароком наблизився до дверей, за якими чулося якесь чвакання. Необізнаний з панським етикетом, Роман відкрив двері, не постукавши.

— Ангел Миколаєвич! До вас від нареченої!..

І не встиг Роман закінчити речення, як з кімнати визирнув пудель і загавкав. За ним ще собака, друга, третя. Роман застиг з несподіванки, тримаючи в руках листа.

— Котрий же з вас Ангел Миколаєвич?

Собаки гавкали, Роман стиха відмахувався листом. Раптом один пес, кудлатий і породистий, завченим рухом вихопив листа і кудись поніс. За цим псом помчала низенька пухнаста собачка, що здалеку нагадувала молодшу Надію Оболонську.

„Ого, скільки в пана родичів, і всі кудлаті!“ подумав Роман і вирішив скласти казку про те, як і звідки пішла в панів приязнь з собаками.

Та йому довелося відкласти свою творчість, до нього вийшов чорний, мов пудель, граф, одягнений в мундир гвардійського поручика. Дубовський накручував довгі вуса і раптом нахилився до нічого не тямущого спочатку Романа.

— А ти, видать, байстрюк! Незаконний син мого батька! Дуже ти обличчям схожий на мене, біс тебе роздери! Признавайся: твоя мати служила в нашій економії?

Роман моргнув оком і, не сміючись, поважно випалив ув обличчя Дубовському.

— Не я, а ви байстрюк! Мій батько дійсно служив у вашій економії!

Граф отетерів від несподіванки, закліпав очима, як недорізаний півень. Не знаючи що йому відповісти, він покрутив у руках листа і нарешті пробасив:

— Ти, видать, головоріз! На ось, передай відповідь твоїй хазяйці.

Роман поклав у шапку листа, і відкланюючись панові, спитав:

— Що можна передати словами?

— Передай Надії Дем'янівні, що пам'ятаю її по Петербургу, по балах. Нехай ще раз перелічить своє придане і готується до весілля.

— Пробачте, ваше сіятельство, у нас дві Надії Дем'янівни, молодша і старша. Обидві вони були в Петербурзі на балах. Я боюсь переплутати.

Дубовський вважався розумною, освіченою людиною, обізнаною з наукою сватання і наукою набивання карманів. Йому заздрили в столиці і пророкували блискучу кар'єру. Але йому в цій справі не вистачало дрібнички, щоб бути закінченим дурнем. Романове застереження настільки сподобалось йому, що він зовсім довірливо подивився в лукаво-насторожені Романові очі.

— Кажеш дві Надії Дем'янівни? Я обох знаю! Молодша Надя, здається, красивіша?

— Іменно красивіша! Ліве око позичила в кози, але воно не дивиться ні по-козячому, ні по-людському. А на лобі ріг

росте. Неймовірна краса! Я бачу по ваших очах, що саме їй треба готуватися до весілля?

— Та ти збожеволів? Нехай на ній Пламенац жениться! Я хочу старшу! Їй передай мої слова!

— Мені однаково, ваше сіятельство! Тільки моя хазяйка ще гірша! У неї не ніс, а гак для вішання одягу!..

Ангел Миколаєвич не стерпів глузування з своєї бажаної Надії і підніс Романові гвардійського кулака.

Роман похитнувся і побіг до виходу.

Коли Роман повернувся до резиденції Оболенських, він вистав у гостинній високого старика років шестидесяти, в мундирі петрівського бригадира. Це був утікач серб, ловець щастя в чужій країні, невідомий авантюрист, що потрапив при Петрі III в гадяцькі полковники — Радивон Степанович Пламенац.

Від кожного руху його пудра трусилася з куафюра і там, де він проходжався, залишалася борошняна доріжка.

— Ви, пане полковнику, завжди в нас усе борошно залишаєте! — сказав Роман, не боючись посміятися над потріпаним і обідраним сивим бригадиром, тим більше, що всім відомо було, що в Пламенаца на рангових землях лише п'ятдесят три кріпаки.

— І ти насміхатися? — забурчав серб, підіймаючи дубову палицю.

— Хто в нас женихається, над тим і насміхаються! — відкарбував Роман і шмигнув у двері, задумавши одружити цього страшного старика на своїй хазяйці. Щоб приховати свій надум, він увійшов до жіночої половини будинка і голосно вигукнув:

— Надіє Дем'янівню! Вам лист від графа!

Слово граф тут мало чарівну силу.

Першою вискочила Надія молодша; вона була в папільотках та в білій, похапцем накинутій сукні.

— Давай мені! — і вихопила в Романа листа від Ангела Миколаєвича. Читаючи, вона просяяла. Повіки її затремтіли від хвилювання, вуста розкрилися, а тонкі дівочі руки протягнулися вперед.

Коли б таку збуджену побачив Ангел Миколаєвич, то напевно закохався б у неї.

— Що передав граф словами?

— Граф Ангел Миколаєвич, — почав якось байдуже Роман, — передав такі слова: „Нехай обидві Надії Дем'янівни перелічать своє придане і готуються до весілля. Якщо одну Надю візьме Пламенац, він, граф, одружиться на другій“.

— Яке щастя! Папа, ти чув? — і вона побігла.

Стара діва вийшла пізніше. Вона також була в папільотках. Її рудуваті коси спадали на оголені плечі. Вона була напівроздягнена, але пани ніколи не соромилися своїх кріпаків,

важаючи, що раби позбавлені почуттів і не можуть червоніти за своїх невдягнених панів.

— Що передав граф?

Без лукавства Роман розповів про те, що граф згоден одружитися на ній, якщо одну з Надій візьме Пламенац.

— Граф бажає одружитися зо мною, а мою небогу сам господь призначає Пламенацу!—й обличчя старої діви засяяло, як пізні яблуко, освітлене сонцем.

Надвечір заметушилися веселі хазяїни. Вони переглядали свої скрині і примірювали сукні. Дем'ян Дем'янович дав наказ куховаркам і куховарам різати гусей, поросят, патрати їх і складати на запас: день весілля наближається.

В Горошинській садибі здійнявся шум і галас. Не витримало Романове серце. Він увійшов у покої Надії старшої і спитав, що роблять чесні діти, коли гинуть батьки їхні.

— Носять траур.

Роман узяв жмут чорного ганчір'я, порізав на стрічечки, і вийшовши у двір, почав обв'язувати гусям та качатам шії і крильця.

Радивон Степанович, що вештався по дворі, побачив це.

— Що це значить?

Не встаючи з колін і не підіймаючи голови, Роман сказав:

— Вони втратили своїх батьків. Тепер носять траур.

Зареготався старий серб і від задоволення ляпнув Романа по спині, на якій, крізь подрану й вилинялу свитку, виднілися лопатки.

— Видать, ти парень стріляний! Слухай, скажи мені правду — кому ж вирішила твоя хазяйка віддати серце, мені, чи комусь іншому?

Роман виструнчився, ніби солдат перед полковником і подивився на нього своїми ясними очима. В голові йому народився план.

— Хіба вас ще не гарбузували?

— Ти сповна розуму? — вигукнув Пламенац. — Хіба ж можна бригадирові підносити „гарбуза“? Та нехай би лишень спробували! Я б усе своє військо з гарматами виставив! Я б їм дав таких „гарбузів“, що тут і праху не залишилось би!

— Це правильно! Але моя хазяйка не хоче вас. Каже, що й бідняк і дурень, у вас, каже, і очі не людські, а поросячі, і вуса приліплено, і голос підробний, у полтавської відьми лужений! Куди йому, каже, з його 53 душами проти моїх двох тисяч! Краще повертайтеся до Гадяча, покіль на своїх ногах ходите! А то, каже, понесуть на ношах.

Роман не обмежував себе у виразах і постарався непомітно сповістити, що мета Оболенської — отримати графський титул, і що цьому ніхто не перешкоджає, бо граф Дубовський мріє про 60000 золотом. Захопившись, Роман сказав про те, що йому, Пламенацу, залишається сватати молодшу.

— Та в неї ж мале придане. А я хочу пожити широко!
— Єсть лише єдиний вихід,— недбало протягнув Роман,— але ж ви мусите...

— Що я мушу, кажи швидше?— заквапився Пламенац.

— Я вмію хитрувати, я одружу вас з Надією Дем'янівною старшою, якщо ви поклянетесь мені...

— В чому?

— А в тому, що ви, ставши хазяїном Вишняків, зменшите барщину на один день!

Роман сподівався, що прохання його збісить майбутнього володаря Вишняків. Адже нечуване діло— кріпаки одержать полегшення від панського гніту. Та Роман помилився. Серб щиро зареготався:

— Яка дурниця! Не лише на один, на два дні зменшу! Я озолочу тебе, Романе-дитинко! Ти будеш у мене як турецький візир. Лише одне турбує мене: чи досить у тебе розуму, щоб провести графа і свою хазяйку?

— Перевірте, ваше високоблагородіє! Я таке придумаю, що від чортячого реготу в пеклі почнеться землетрус!

Сивий, трухлявий Пламенац підійшов до тину, за яким розкинувся величезний панський баштан— дині, кавуни, гарбузи. Поруч з тином стояла кучерява яблуня, рясно вкрита яблуками.

Пламенац довго дивився то на баштан, то на яблуню і раптом запитав:

— Скажи, Романе-дитинко (з цього часу Пламенац так і звав Романа), чому ця рослина по землі стелеться, стати на ноги не може, а родить такі великі дині? А поруч стоїть величезна яблуня і дає зовсім невеличкі плоди?

Важке було запитання. Пламенац знав, що навряд чи знайдеться на землі такий учений, що відповів би йому. Але Роман узяв полковника за руку, провів до яблуні, став з ним у тіні і попросив дати йому кілька хвилин обміркувати. Пламенац дозволив. В той час дув сильний вітер, він хитав гілля дерева, і не дивно, що одне яблуко зірвалося з вершечка і сильно торохнуло серба по голові.

Зойкнувши, Радивон Степанович ухопився за лисину, ладний вилаяти Романа за довге думання.

Романові ж це просто „на руку ковінька“. З радістю рятівника на обличчі, він підійшов до розгніваного кандидата в женихи.

— Ваше високоблагородіє! Дякуйте богові за те, що на великий яблуні ростуть такі маленькі яблука! Що було б з вашою головою, коли б оце на неї гепнувся отакий, приміром, великий гарбуз?

Не зважаючи на біль, сивий жених повірив, що хитрющому Романові пощастить одружити його з старою дівою.

З того дня Роман став частим гостем в домі у графа Дубовського. Без всяких попереджень і церемоній Романа пропускати просто до графа в кабінет. Лише собаки гарчали на постійного відвідувача і не бажали ознайомитися.

Роман успішно зав'язав любовну інтригу, стежив за всім, що стосувалось до двох женихів і двох наречених, яких він вирішив так заплутати, щоб вони загубили початки й кінці. Спочатку все йшло добре. Відбувалася підготовка до двох весілля, Дем'ян Дем'янович прихильно ставився до Романа, і хутко помітив, що в нього було якесь іронічно всміхнене лице.

— Що з тобою, Романе?

— Я думаю... про панське кохання. Наздоганяючи, не націлуєшся.

Дем'ян Оболонський сидів на софі і підтримував руками своє велике черево, що здригалося від сміху. Романові слова він відносив на адресу доччиної суперниці — тітки Наді. Роман, здавалося йому, діяв на користь його дочки Надюші. Тому то він ставився до Романа поблажливо.

Однак над головою Романа збиралася буря, бо він чинив таке. Ранком Надія старша писала листа графу Дубовському. Роман сумлінно виконував доручення своєї хазяйки. Граф писав люб'язну відповідь Н. Д. Оболонській, відповідь, сповнену слів про палке кохання.

Роман віддавав цей лист не старшій, а молодшій Надії, що не тямилася себе від радості, — їй, безокій, доля надсилає справжнього жениха — Ангела Миколаєвича.

Надія молодша писала графу відповідь і Роман передавав його Радивону Пламенацу. Пламенац, завдячував Романові, і гадаючи, що йому пише його бажана, надсилав Надії старшій листи, сповнені кохання та описів своїх переживань. Доки листування торкалося описів ліричного стану душі, доки женихи підписувалися: „ваш ніжний обожатель і друг“, все йшло гаразд.

Навіть більше, Роман, зовні одурюючи Надію молодшу, діяв на її користь. Та ось у справу підготовки до весілля втрутилася грізна всьому чоловічому населенню, відома в усьому Хорольському повіті сваха Мотря Степанівна Гуляй-Пузо, або Гуляй-Пузиha, як її прозвали. Запросив її Ангел Миколаєвич, і, звичайно, вона помітила сліди інтриги, робленої Романом в інтересах кріпаків.

Граф негайно довідався про те, що донька Надія одержала кілька його листів. Через язикату і злу Гуляй-Пузику, він наказав Романові негайно з'явитися.

Роман був не дурак. Напхавши в кишені свити хліба й м'яса, він сміливо з'явився до Дубовського.

Та спочатку він зайшов на собачий двір, куди граф зачинив усіх покараних. Коли люті пси пожерли його хліб і м'ясо, він з'явився до дворецького, а той, схопивши Романа за комір, поволік його до кабінету Ангела Миколаєвича. Граф був такий грізний, що Роман назвав його Чортом Миколаєвичем. Розлючений граф мало не перекусив турецький чубук.

— То, виходить, ти хочеш одружити мене на сліпій Надії, котру я й бачити не бажаю?

— Ваше сіятельство! Я не ваш кріпак, не ваш слуга! Дякуйте, що я взагалі передавав листи ваші Надії Дем'янівні, а не Хіврі Поросятниковій. А відносно сліпої, то на все воля божа. Любов зла, полюбиш і козла!

— На псарню його! — гримнув граф і власноручно штовхнув у потилицю некетливого дворецького, щоб той швидше піддав нову жертву лютим собакам.

— Я тобі покажу „зла і козла“, — ревів граф, коли Романа кидали на собачий двір.

Вельми здивувався граф, коли побачив, що дворянські пси лижуть Романові руки.

— Велике спасибі, ваше сіятельство! Я настільки близький до вас, що ваші молодші родичі вітають мене! Правду каже народ, хочеш не боятись пана, подружи з його волохатою ріднею!

Роман спокійно сидів серед собак і хотів створити легенду про те, звідки пішли по світу дворяни. Та легенда не виходила, вона ще не визріла, хоч Роман був досвідченим кобзарем.

Граф довго дивився у вікно на Романа і нарешті наказав покликати його. Роман з'явився. В його ясносірих широко розкритих очах заблищали вогники надії.

— Я тебе, негіднику, дуже ціную! — раптом признався граф. — Ти мусиш покутувати свою провину. Сповісти своїй хазяйці Надії Дем'янівні, дочці Дем'яна Васильовича Оболенського, що я призначаю їй весілля на восьме липня, на початок восьмої години. Місце — Миколаєвська церква. Повтори!

Роман із запалом повторював усе сказане графом, та замість слів „Надії Дем'янівні, дочці Дем'яна Васильовича“, він сказав: Дем'яна Дем'яновича.

Граф розпалився:

— Ти знову крутиш?!

Роман склонив голову і признався:

— Ой, ні, що ви? Я боюсь тільки, щоб не було помилки.

Далі буде.